

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини

Відступ від зобов'язань під час
надзвичайної ситуації

Оновлено 31 серпня 2025 року

Підготовлено Секретаріатом. Не покладає зобов'язань на Суд.

Видавців або організації, які бажають перекласти та/або відтворити цей Посібник повністю або частково у формі друкованої чи електронної публікації, просимо заповнити форму зворотного зв'язку: [запит на відтворення або повторну публікацію перекладу](#) для отримання інформації щодо процедури авторизації.

Якщо ви бажаєте дізнатися, які Посібники із судової практики знаходяться наразі на етапі перекладу, див. [Переклади, що очікуються](#).

Цей Посібник спочатку було укладено англійською мовою. Він регулярно оновлюється, дата останнього оновлення 31 серпня 2025 року. До нього можуть бути внесені редакційні виправлення.

Посібники з судової практики можна завантажити за посиланням: <https://ks.echr.coe.int>. Оновлення публікацій відстежуйте на сторінці Суду у Твіттері за посиланням: https://twitter.com/ECHR_CEDH.

Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи та Європейським судом з прав людини і виконано Верховним Судом (Україна).

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2025

Зміст

Передмова	4
I. Загальні принципи.....	5
II. Пункт 1 статті 15: коли Держава може правомірно відступити від зобов'язань.....	6
A. «...війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації...»	6
B. «...заходів ... виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища...»	9
C. «...за умови, що такі заходи не суперечать іншим зобов'язанням [Високої Договірної Сторони] згідно з міжнародним правом»	12
III. Пункт 2 статті 15: зобов'язання, відступ від яких не допускається	14
IV. Пункт 3 статті 15: вимоги щодо направлення повідомлення	15
Перелік цитованих справ	17

Передмова

Цей Посібник входить до низки Посібників із судової практики, опублікованих Європейським судом з прав людини (надалі — «Суд», «Європейський суд» або «Страсбурзький суд»), для інформування практикуючих юристів про основоположні рішення та ухвали, постановлені Страсбурзьким судом. У цьому конкретному Посібнику аналізується та узагальнюється судова практика щодо статті 15 Європейської конвенції з прав людини (надалі – «Конвенція» або «Європейська конвенція»). Читачі зможуть ознайомитися з основними принципами у цій сфері та відповідною судовою практикою.

Цитована судова практика була відібрана серед провідних, найбільш важливих і/або недавніх рішень та ухвал.*

Рішення та ухвали Суду слугують не лише для того, щоб вирішувати справи, передані на розгляд Суду, але й загалом для роз'яснення, захисту та розвитку норм, встановлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню Державами зобов'язань, взятих ними як Договірними сторонами (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 18 січня 1978 року, § 154, серія А № 25, і нещодавно — *«Єронович проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], № 44898/10, § 109, 05 липня 2016 року).

Відповідно, місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити, в інтересах суспільства, питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини та поширюючи судову практику у сфері прав людини серед усього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Константін Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], № 30078/06, § 89, ЄСПЛ 2012 р.). Дійсно, Суд підкреслив роль Конвенції як «конституційного інструмента європейського громадського порядку» у сфері прав людини (*«Босфорус Гава Йоллари Туризм і Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], № 45036/98, § 156, ECHR 2005-VI, а нещодавно — у справі *«Н. Д. і Н. Т. проти Іспанії» (N.D. and N.T. v. Spain)* [ВП], №№. 8675/15 та 8697/15, § 110, 13 лютого 2020 року).

Протокол № 15 до Конвенції нещодавно включив принцип субсидіарності до Преамбули Конвенції. Цей принцип «покладає спільну відповідальність на Держави-учасниці та Суд» щодо захисту прав людини, а державна влада та суди повинні тлумачити й застосовувати національне законодавство так, щоб забезпечити повну реалізацію прав та свобод, визначених у Конвенції та Протоколах до неї (*«Ґженда проти Польщі» (Grzęda v. Poland)* [ВП], § 324).

У цьому Посібнику містяться посилання на ключові слова для кожної цитованої статті Конвенції та Додаткових протоколів до неї. Юридичні питання, що розглядаються в кожній справі, підсумовано в *Переліку ключових слів*, вибраних із тезауруса термінів, взятих (у більшості випадків) безпосередньо з тексту Конвенції та Протоколів до неї.

База даних HUDOC практики Суду дає змогу здійснювати пошук за ключовим словом. Пошук за ключовими словами дає можливість знайти документи з подібним правовим змістом (обґрунтування та висновки Суду в кожній справі підсумовуються за допомогою ключових слів). Ключові слова для окремих справ можна знайти, натиснувши на Case Details (Детальна інформація про справу) в HUDOC. Для отримання додаткової інформації про базу даних HUDOC та ключові слова див. *Посібник користувача HUDOC*.

* Цитована судова практика може бути викладена однією або обома офіційними мовами (англійською та французькою) Суду та Європейської комісії з прав людини. Якщо не вказано інше, всі посилання стосуються рішення по суті справи, що були постановлені Палатою Суду. Скорочення «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» — на те, що справа розглядалася Великою Палатою. Рішення палати, які не були остаточними на момент публікації цього оновлення, позначено зірочкою (*).

I. Загальні принципи

Стаття 15 Конвенції – Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації

«1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.

3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою».

1. Стаття 15 є положенням про відступ від зобов'язань. Вона надає Договірним Державам, за виняткових обставин, можливість обмеженого і контрольованого відступу від своїх зобов'язань із забезпечення певних прав і свобод, передбачених Конвенцією.

2. В основу тексту статті 15 покладено проект статті 4 проекту Пакту про права людини ООН, який пізніше став статтею 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП).¹

3. Стаття 15 складається з трьох частин. У пункті 1 статті 15 визначаються обставини, за яких Договірні Держави можуть правомірно відступити від своїх зобов'язань за Конвенцією. Цей пункт також встановлює обмеження щодо заходів, які вони мають право вживати під час будь-якого відступу від зобов'язань. Пункт 2 статті 15 захищає певні закріплені в Конвенції основоположні права від будь-якого відступу від зобов'язань. У пункті 3 статті 15 викладені процесуальні вимоги, яких повинна дотримуватися будь-яка Держава, що відступає від виконання своїх зобов'язань.

4. Відступ від зобов'язань не обов'язково є визнанням того, що Держава не зможе гарантувати права, закріплені в Конвенції. Насправді, на практиці, заявляючи про відступ від зобов'язань, Договірна Держава зазвичай зазначала, що заходи, яких вона вживає, «можуть» передбачати відступ від її зобов'язань за Конвенцією. З цієї причини, завжди коли заявник скаржить на те, що його або її права за Конвенцією були порушені протягом періоду відступу від зобов'язань, Суд спочатку перевіряє, чи можуть вжиті заходи бути виправдані відповідно до основних статей Конвенції; і лише якщо вони не можуть бути виправдані таким чином, Суд переходить до визначення того, чи був відступ від зобов'язань правомірним (див., наприклад, *«А. та інші проти Сполученого Королівства» (A. and Others v. the United Kingdom)* [ВП], , 2009, § 161; *«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 1978, § 191; *«Лоулесс проти Ірландії» (Lawless v. Ireland) (№ 3)*, 1961, § 15).

5. Так, у справі *«Терхеш проти Румунії» (Terheş v. Romania)* (ухв.), 2021, § 46 – щодо загального карантину, запровадженого для населення через пандемію COVID-19, у контексті якого держава-відповідач скористалася можливістю відступу від статті 2 Протоколу № 4 – Суду не потрібно було

1. Див. сторінку 10 та Додаток I до *Підготовчих робіт (Travaux préparatoires)* стосовно статті 15 (*документ DH (56) 4*), з якими можна ознайомитися на веб-сайті Бібліотеки Суду за посиланням www.echr.coe.int/Library>. Американська конвенція про права людини також містить положення про відступ від зобов'язань (стаття 27). В Африканській хартії прав людини і народів такий пункт відсутній.

розглядати ситуацію з точки зору статті 15, оскільки скарги заявника були подані виключно за пунктом 1 статті 5, який був визнаний незастосовним *ratione materiae*.

6. В одному випадку, коли було здійснено відступ від зобов'язань, Суд відмовився оцінювати, чи охоплювалася ситуація, щодо якої було подано скаргу, дійсним відступом від зобов'язань на тій підставі, що сторони провадження у справі, що перебувала на розгляді Суду, не просили про це («Хлєбїк проти України» (*Khlebiak v. Ukraine*), 2017, § 82).

II. Пункт 1 статті 15: коли Держава може правомірно відступити від зобов'язань

Пункт 1 статті 15 Конвенції
«1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.»
Ключові слова HUDOC Війна (15-1) – Суспільна небезпека (15-1) – Загроза життю нації (15-1) – Відступ (15-1) – Межі, яких вимагає гострота становища (15-1) Міжнародні зобов'язання (15-1)

7. У пункті 1 статті 15 викладені три умови для правомірного відступу від зобов'язань:

- i. відступ від зобов'язань повинен мати місце під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації;
- ii. заходи, що вживаються у відповідь на таку війну або суспільну небезпеку, не повинні виходити за межі, яких вимагає гострота становища; та
- iii. заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням Держави згідно з міжнародним правом.

A. «...війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації...»

8. Від Суду не вимагалось розтлумачувати значення терміну «війна» в пункті 1 статті 15; у будь-якому разі будь-які суттєві прояви насильства або заворушення на межі війни швидше за все підпадають під дію другого аспекту пункту 1 статті 15 – «суспільна небезпека, яка загрожує життю нації».

9. Звичайне і прийняте значення вислову «суспільна небезпека, яка загрожує життю нації» є зрозумілим і означає «виняткову кризову ситуацію або надзвичайну ситуацію, яка впливає на усе населення і становить загрозу для усталеного життя громади, що формує Державу» («Лоулесс проти Ірландії» (*Lawless v. Ireland*) (№ 3), 1961, § 28).

10. Надзвичайна ситуація повинна фактично існувати або бути неминучою; криза, що стосується лише конкретного регіону Держави, може прирівнюватись до суспільної небезпеки, яка загрожує «життю нації» (див., наприклад, відступи від зобов'язань стосовно Північної Ірландії у справі «Ірландія проти Сполученого Королівства» (*Ireland v. the United Kingdom*), 1978, § 205, і

щодо Південно-Східної Туреччини у справі *«Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey)*, 1996, § 70); і криза чи загроза повинні бути винятковими в тому розумінні, що звичайні заходи або обмеження, дозволені Конвенцією для забезпечення громадської безпеки, здоров'я і порядку, є явно недостатніми (*«Данія, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції» (Denmark, Norway, Sweden and the Netherlands v. Greece)* («Грецька справа»), звіт Комісії, 1969, § 153).

11. Станом на сьогоднішній день, практика Суду ніколи прямо не включала вимогу про те, що надзвичайна ситуація повинна бути тимчасовою, і, дійсно, справи показують, що «суспільна небезпека» в розумінні статті 15 може тривати багато років (див. ситуацію у сфері безпеки в Північній Ірландії: *«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 1978, *«Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства» (Brannigan ma McBride v. the United Kingdom)*, 1993, *«Маршал проти Сполученого Королівства» (Marshall v. the United Kingdom)* (ухв.), 2001; і ситуацію у сфері безпеки на місці після нападів Аль-Каїди в США: *«А. та інші проти Сполученого Королівства» (A. and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2009, § 178).

12. Загалом, у питанні існування такої виняткової ситуації органи Конвенції поклалися на оцінку національних органів влади. Як Суд зазначив у справі *«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 1978, § 207: «Визначення того, чи загрожує «суспільна небезпека» життю нації, є в першу чергу обов'язком кожної Договірної Держави, оскільки вона несе відповідальність за «життя [своєї] нації». З огляду на їхній прямиий і постійний контакт з нагальними потребами моменту, національні органи влади в принципі знаходяться у кращому становищі, ніж міжнародний суддя, для прийняття рішення як про наявність такої небезпеки, так і про характер й обсяг відступів від зобов'язань, необхідних для її відвернення. Відповідно, у цьому питанні національні органи влади повинні мати широку свободу розсуду. Тим не менш, Суд підкреслив, що свобода розсуду, якою користуються держави у таких випадках, не є необмеженою. Національна свобода розсуду супроводжується європейським наглядом (*«Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства» (Brannigan ma McBride v. the United Kingdom)*, 1993, § 43; *«Мехмет Хасан Альтан проти Туреччини» (Mehmet Hasan Altan v. Turkey)*, 2018, § 91; *«Шахін Алпай проти Туреччини» (Şahin Alpay v. Turkey)*, 2018, § 75; *«Доменжуд проти Франції» (Domenjoud v. France)*, 2024, § 145).

13. Суд постановив, що тероризм у Північній Ірландії відповідав стандартному розумінню суспільної небезпеки, оскільки роками він становив «особливо далекосяжну і гостру загрозу для територіальної цілісності Сполученого Королівства, інституцій шести графств [Північної Ірландії] і життя населення провінції» (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 1978, §§ 205 і 212; *«Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства» (Brannigan ma McBride v. the United Kingdom)*, 1993, § 48; *«Маршал проти Сполученого Королівства» (Marshall v. the United Kingdom)* (ухв.), 2001). Те ж саме стосується терористичної діяльності РПК (Робітничої партії Курдистану) у Південно-Східній Туреччині (*«Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey)*, 1996, § 70), неминучої загрози серйозних терористичних актів у Сполученому Королівстві після 11 вересня 2001 р. (*«А. та інші проти Сполученого Королівства» (A. and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2009, § 181), кількох терористичних атак у Франції між 2015 і 2017 роками (*«Доменжуд проти Франції» (Domenjoud v. France)*, 2024, § 150), і спроба військового перевороту в Туреччині в 2016 р. (*«Мехмет Хасан Альтан проти Туреччини» (Mehmet Hasan Altan v. Turkey)*, 2018, §§ 91-93; *«Шахін Алпай проти Туреччини» (Şahin Alpay v. Turkey)*, 2018, §§ 75-77; це спостереження було повторено, наприклад, у рішеннях у справах *«Кавала проти Туреччини» (Kavala v. Turkey)*, 2019, § 88; *«Альпарслан Алтан проти Туреччини» (Alparslan Altan v. Turkey)*, 2019, §§ 73-74; *«Пішкін проти Туреччини» (Pişkin v. Turkey)*, 2020, § 59; *«Атілла Таш проти Туреччини» (Atilla Taş v. Turkey)*, 2021, § 83; *«Айдін Сефа Акай проти Туреччини» (Aydin Sefa Akay v. Turkey)*, 2024, § 90). Водночас, вимогу неминучості не варто тлумачити настільки вузько, щоб вимагати від Держави очікувати настання катастрофи, перш ніж вжити заходів для боротьби з нею (*«А. та інші проти Сполученого Королівства» (A. and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2009, § 177).

14. Незважаючи на цей загальний підхід поваги до оцінки ситуації національними органами влади, він має певні обмеження. Наприклад, у «[Грецькій справі](#)» (звіт Комісії, §§ 159-165 та 207) – після державного перевороту «полковників» 1967 року – Комісія дійшла висновку, що, виходячи з наданих їй доказів, суспільної небезпеки, яка виправдовувала б допущений відступ від зобов'язань, не було. Варто зазначити, що у наведених вище справах щодо ситуації у Північній Ірландії і на південному сході Туреччини існування «суспільної небезпеки» не оскаржувалося, тоді як воно явно досить детально оскаржувалося у «[Грецькій справі](#)» стосовно спроби відступу від зобов'язань зі сторони військового уряду в Греції.

15. Аналогічно, стосовно надзвичайного стану, оголошеного в Єревані у зв'язку з післявиборчими демонстраціями, Суд встановив, що, незважаючи на їхній масштаб і насильство, яке вони могли спричинити, уряд-відповідач не довів, що демонстрації, які користуються захистом за статтею 11, можуть розглядатися як такі, що «загрожують життю нації». Як наслідок, Суд не вважав за необхідне розглядати інші вимоги пункту 1 статті 15 – інакше кажучи, визначати, чи були заходи, вжиті у справі, суворо необхідними з огляду на гостроту ситуації та чи відповідали вони іншим зобов'язанням за міжнародним правом, – оскільки цього факту було достатньо для того, щоб дійти висновку, що відступ від зобов'язань не відповідав вимогам статті 15 («[Дарескизб Лтд проти Вірменії](#)» (*Dareskizb Ltd v. Armenia*), 2021, §§ 62-63).

16. Оскільки мета статті 15 полягає в тому, щоб дозволити Державам вжити заходів, які є відхиленням від зобов'язань, для захисту свого населення від майбутніх ризиків, існування загрози життю нації повинно оцінюватися в першу чергу з посиланням на ті факти, які були відомі на момент відступу від зобов'язань. Водночас, Суд не позбавлений можливості враховувати інформацію, яка стає відомою в подальшому («[А. та інші проти Сполученого Королівства](#)» (*A. and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2009, § 177).

17. Однак, якщо заходи вживаються за межами території, до якої застосовується відступ від зобов'язань, він не застосовуватиметься і відповідний Уряд не зможе використовувати його для виправдання заходів («[Сакік та інші проти Туреччини](#)» (*Sakik and Others v. Turkey*), 1997, § 39; для подібного висновку див. «[Садак проти Туреччини](#)» (*Sadak v. Turkey*), 2004, §§ 56; «[Юртмас проти Туреччини](#)» (*Yurttas v. Turkey*), 2004, § 58; «[Абдүлсамет Яман проти Туреччини](#)» (*Abdulsamet Yaman v. Turkey*), 2004, § 69; і нещодавно «[Барсегян проти Вірменії](#)» (*Barseghyan v. Armenia*), 2021, § 36).

18. «Хоча було декілька випадків, коли Договірні Держави брали участь у військових місіях за межами власної території після ратифікації ними Конвенції, до сьогодні жодна Держава жодного разу не здійснювала відступу від зобов'язань відповідно до статті 15 Конвенції стосовно такої діяльності («[Хассан проти Сполученого Королівства](#)» (*Hassan v. the United Kingdom*) [ВП], 2014, § 101; і, повторюючи це спостереження, «[Грузія проти Росії](#)» (*Georgia v. Russia*) (II) [ВП], 2021, § 139).

19. Таку практику не відступати від зобов'язань у випадку міжнародних збройних конфліктів, що відбуваються за межами власної території, можна витлумачити так, що Високі Договірні Сторони вважають, що в таких ситуаціях вони не здійснюють свою «юрисдикцію» у розумінні статті 1 Конвенції («[Грузія проти Росії](#)» (*Georgia v. Russia*) (II) [ВП], 2021, той самий пункт). Однак Суд визнав відсутність юрисдикції держави-відповідача щодо таких подій лише стосовно активної фази воєнних дій (там само, §§ 125-144; порівняйте з «[Хассан проти Сполученого Королівства](#)» (*Hassan v. the United Kingdom*) [ВП], 2014, §§ 74-80, щодо юрисдикції, яка ґрунтується на повноваженнях та контролі представника держави над відповідною особою). Що стосується етапу після припинення воєнних дій, Суд постановив, що обставини підпадають під юрисдикцію держави-відповідача з огляду на ефективний контроль, який вона здійснювала над окупованою територією («[Грузія проти Росії](#)» (*Georgia v. Russia*) (II) [ВП], 2021, §§ 162-175).²

² Див. [Посібник зі статті 1 Європейської конвенції з прав людини](#).

В. «...заходів ... виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища...»

20. Суд зазначив, що обмеження його повноважень щодо перегляду справ є «особливо очевидними» в тому, що стосується статті 15 (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 1978, § 207):

«Визначення того, чи загрожує «суспільна небезпека» життю нації і, в такому разі, наскільки далеко необхідно зайти в намаганні подолати надзвичайну ситуацію, є в першу чергу обов'язком кожної Договірної Держави, оскільки вона несе відповідальність за «життя [своєї] нації». У зв'язку з тим, що національні органи влади безпосередньо та постійно мають справу з поточними нагальними потребами, вони загалом мають кращі можливості порівняно з міжнародним суддею для вирішення як питання наявності такої надзвичайної ситуації, так і питання про характер і масштаби відступів від зобов'язань, необхідних, щоб їй запобігти. У цьому питанні пункт 1 статті 15 (...) залишає таким органам влади широкі межі оцінки».

21. Тим не менш, повноваження Держави в цьому аспекті не є необмеженими: Суд має право виносити рішення щодо того, чи вийшли Держави за «межі, яких вимагає гострота» кризи (*там само; «Доменжуд проти Франції» (Domenjoud v. France)*, 2024, § 144). Для того, щоб оцінити, чи є вжиті заходи такими, що виходять за «межі, яких вимагає гострота становища, і сумісними з іншими зобов'язаннями за міжнародним правом», Суд розглядає скарги по суті (*«Мехмет Хасан Альтан проти Туреччини» (Mehmet Hasan Altan v. Turkey)*, 2018, § 94; *«Шахін Алпай проти Туреччини» (Şahin Alpay v. Turkey)*, 2018, § 78; *«Кавала проти Туреччини» (Kavala v. Turkey)*, 2019, § 88; *«Айдін Сефа Акай проти Туреччини» (Aydın Sefa Akay v. Turkey)*, 2024, § 90).

22. Як роз'яснив Суд, існування «суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації» не повинно слугувати приводом для обмеження свободи політичних дискусій. Навіть в умовах надзвичайного стану держави повинні пам'ятати, що будь-які вжиті заходи повинні бути спрямовані на захист демократичного ладу від загроз, і необхідно докласти всіх зусиль для захисту цінностей демократичного суспільства, таких як плюралізм, толерантність і широта поглядів (*«Мехмет Хасан Альтан проти Туреччини» (Mehmet Hasan Altan v. Turkey)*, 2018, § 210; *«Шахін Алпай проти Туреччини» (Şahin Alpay v. Turkey)*, 2018, § 180).

23. Визначаючи, чи вийшла Держава за такі межі, Суд приділяє належну увагу таким факторам, як характер прав, що постраждали у зв'язку з відступом від зобов'язань, обставини, що призводять до виникнення надзвичайної ситуації, та її тривалість (*«Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства» (Brannigan ma McBride v. the United Kingdom)*, 1993, § 43; *«А. та інші проти Сполученого Королівства» (A. and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2009, § 173).

24. Це включає в себе розгляд Судом наступних питань:

- чи було б звичайне законодавство достатнім, щоб впоратися із загрозою, що спричинена суспільною небезпекою (*«Лоулесс проти Ірландії» (Lawless v. Ireland) (№ 3)*, 1961, § 36; *«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 1978, § 212);
- чи є заходи дійсною реакцією на надзвичайну ситуацію (*«Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства» (Brannigan ma McBride v. the United Kingdom)*, 1993, § 51; *«Альпарслан Алтан проти Туреччини» (Alparslan Altan v. Turkey)*, 2019, § 118);
- чи були заходи використані з тією метою, для якої вони були санкціоновані (*«Лоулесс проти Ірландії» (Lawless v. Ireland) (№ 3)*, 1961, § 38; *«Доменжуд проти Франції» (Domenjoud v. France)*, 2024, § 154);
- чи може Уряд довести, що існує достатній зв'язок між конкретною справою та відступом від зобов'язань, на який він посилається (*«Доменжуд проти Франції» (Domenjoud v. France)*, 2024, § 154; див. також, імпліцитно, *«Ведат Шорлі проти Туреччини» (Vedat Şorli v. Turkey)*, 2021, § 46 – щодо образи глави держави);

- чи є відступ від зобов'язань обмеженим за сферою охоплення і причинами, наведеними в його обґрунтування («*Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства*» (*Brannigan and McBride v. the United Kingdom*), 1993, § 66);
- чи потреба у відступі від зобов'язань постійно переглядається (*там само*, § 54);
- будь-яке послаблення запроваджених заходів («*Ірландія проти Сполученого Королівства*» (*Ireland v. the United Kingdom*), 1978, § 220);
- чи були передбачені гарантії проти зловживань (*там само*, §§ 216-219; «*Лоулесс проти Ірландії*» (*Lawless v. Ireland*) (№ 3), 1961, § 37; «*Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства*» (*Brannigan and McBride v. the United Kingdom*), 1993, §§ 61-65; «*Аксой проти Туреччини*» (*Aksoy v. Turkey*), 1996, §§ 79-84);
- важливість права, яке опинилося під загрозою, і більш широка мета судового контролю над втручанням у таке право (*там само*, § 76);
- чи був судовий контроль заходів практично можливим (*там само*, § 78;³ «*Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства*» (*Brannigan and McBride v. the United Kingdom*), 1993, § 59);
- пропорційність заходів, та чи передбачали вони будь-яку невинуватну дискримінацію («*А. та інші проти Сполученого Королівства*» (*A. and Others v. the United Kingdom*) [ВП], 2009, § 190); чи були вони «законними» і чи були здійснені «відповідно до процедури, передбаченої законом» («*Мехмет Хасан Альтан проти Туреччини*» (*Mehmet Hasan Altan v. Turkey*), 2018, §§ 140 і 213; «*Шахін Алпай проти Туреччини*» (*Şahin Alpay v. Turkey*), 2018, §§ 119 і 183);
- чи не підриває правову визначеність судового тлумачення, яке суперечить застосовним законодавчим положенням («*Баш проти Туреччини*» (*Baş v. Turkey*), 2020, §§ 151-153). Так, наприклад, Суд встановив, що тлумачення правового поняття «*in flagrante delicto*» – що дозволяє затримувати суддів без попереднього зняття з них імунітету, гарантії їхньої незалежності, – яке розширює сферу застосування цього поняття, «таким чином, що судді, підозрювані у приналежності до злочинної організації, позбавляються судового захисту, що надається турецьким законодавством представникам судової влади», є таким, що «[скасовує] процесуальні гарантії, які надаються представникам судової системи з метою їхнього захисту від втручання з боку органів виконавчої влади» (*там само*);
- чи дотримано мінімальних вимог підпункту «с» пункту 1 статті 5 Конвенції щодо «обґрунтованості» підозри, яка виправдовує затримання особи («*Альпарслан Алтан проти Туреччини*» (*Alparslan Altan v. Turkey*), 2019, §§ 147-149; «*Кавала проти Туреччини*» (*Kavala v. Turkey*), 2019, §§ 176-196; «*Баш проти Туреччини*» (*Baş v. Turkey*), 2020, § 200);
- чи «швидко» суд прийняв рішення щодо законності тримання під вартою у значенні пункту 4 статті 5 Конвенції («*Баш проти Туреччини*» (*Baş v. Turkey*), 2020, §§ 216 і 230), зокрема Конституційний суд («*Кавала проти Туреччини*» (*Kavala v. Turkey*), 2019, §§ 176-196); та
- точки зору будь-яких національних судів, які розглядали питання («*Мехмет Хасан Альтан проти Туреччини*» (*Mehmet Hasan Altan v. Turkey*), 2018, §§ 93 і 140; «*Шахін Алпай проти Туреччини*» (*Şahin Alpay v. Turkey*), 2018, §§ 77 і 119; «*Альпарслан Алтан проти Туреччини*» (*Alparslan Altan v. Turkey*), 2019, § 146). Якщо найвищий національний суд Договірної Держави дійшов висновку, що заходи не були суворо

3. Див. також справи після справи «*Аксой проти Туреччини*» (*Aksoy v. Turkey*): «*Демір та інші проти Туреччини*» (*Demir and Others v. Turkey*), 1998, §§ 49-58; «*Нурай Шен проти Туреччини*» (*Nuray Şen v. Turkey*), 2003, §§ 25-29; «*Ельчі та інші проти Туреччини*» (*Elçi and Others v. Turkey*), 2003, § 684; «*Білен проти Туреччини*» (*Bilen v. Turkey*), 2006, §§ 44-50.

необхідними, Суд може виправдано дійти протилежного висновку лише якщо він упевниться в тому, що національний суд неправильно розтлумачив або неправильно застосував статтю 15 або практику Суду за цією статтею, або дійшов явно необґрунтованого висновку (*«А. та інші проти Сполученого Королівства» (A. and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2009, § 174).

25. Як правило, ці фактори оцінюються не ретроспективно, а виходячи з «умов та обставин, які панували при початковому запровадженні і подальшому застосуванні [заходів]» (*«Ірландія проти Сполученого Королівства» (Ireland v. the United Kingdom)*, 1978, § 214). Тим не менш, як і з оцінкою існування суспільної небезпеки, Суд водночас може мати можливість враховувати інформацію, яка стає відомою згодом (справа *«А. та інші проти Сполученого Королівства» (A. and Others v. the United Kingdom)* [ВП], 2009, § 177, в якій суд врахував підриг бомб і спроби підригу бомб у Лондоні в липні 2005 року, які відповідно мали місце через багато років після повідомлення про відступ від зобов'язань у 2001 році).

26. Для того, щоб захід вважався таким, що його «вимагає гострота становища» у розумінні пункту 1 статті 15, він повинен охоплювати відступ від зобов'язань, про який повідомила держава. Справа *«Доменжуд проти Франції» (Domenjoud v. France)*, 2024, стосувалася превентивного наказу про запровадження комендантської години, виданого відповідно до законодавства про надзвичайний стан у зв'язку з потенційною участю в насильницьких діях під час саміту COP21. Суд оцінив, чи були ці заходи суворо необхідними, з огляду на причини, що їх викликали. В інформації, переданій Генеральному секретарю Ради Європи відповідно до пункту 3 статті 15, Уряд вказав, що надзвичайний стан був оголошений «з метою запобігання вчиненню подальших терористичних актів» (§ 154). Суд встановив, що за відсутності індивідуальної та детальної оцінки поведінки або дій другого заявника, Уряд не зміг переконливо довести, що комендантська година була встановлена з метою боротьби з тероризмом. Тому цей захід не був суворо необхідним для досягнення мети, яку переслідувало здійснення права на відступ від зобов'язань (§ 155).

27. Міркування, що зумовлюють застосування статті 15, поступово стають менш вагомими та актуальними в міру того, як суспільна небезпека, яка загрожує життю нації, хоча й зберігається, зменшує свою інтенсивність. У зв'язку з цим критерій нагальної необхідності повинен застосовуватися більш суворо (*«Баш проти Туреччини» (Baş v. Turkey)*, 2020, § 224). Суд визнає, що коли держава протидіє суспільній небезпеці, яка загрожує життю нації, вона була б беззахисною, якби від неї вимагали, щоб вона робила все і одразу, щоб кожен обраний нею спосіб дій з самого початку був забезпечений усіма гарантіями, сумісними з пріоритетними вимогами належного функціонування органів влади та відновлення миру в суспільстві. Тлумачення статті 15 Конвенції повинно залишати місце для прогресивної адаптації (*там само*, § 229). Тим не менш, у випадку втручання у фундаментальне право Конвенції, враховуючи потенційно несприятливий вплив, який воно тягне за собою, Суд розглядає, чи є таке втручання все ще суворо необхідним для збереження громадської безпеки (*там само*, § 230).

28. У низці справ, де було прийнято рішення про досудове затримання заявників на підставі законодавчого положення, яке залишалось незмінним до і після оголошення надзвичайного стану – положення, що вимагає наявності фактичних доказів, які дають підстави для обґрунтованої підозри у вчиненні злочину, – Суд постановив, що тримання заявників під вартою без будь-яких фактичних доказів, які б обґрунтовували підозри, висунуті владою, не може вважатися таким, що дотримується меж, встановлених статтею 15 Конвенції, оскільки, зрештою, жоден захід, який є відступом від зобов'язань, не є застосовним; висновок про протилежне суперечив би мінімальним вимогам підпункту «с» пункту 1 статті 5 Конвенції (*«Сабунку та інші проти Туреччини» (Sabuncu and Others v. Turkey)*, 2020, § 183; *«Кавала проти Туреччини» (Kavala v. Turkey)*, 2019, § 158; див. також *«Акгюн проти Туреччини» (Akgün v. Turkey)*, 2021, § 184; *«Мурат Аксой проти Туреччини» (Murat Aksoy v. Turkey)*, 2021, § 111; *«Атілла Таş проти Туреччини» (Atilla Taş v. Turkey)*, 2021, § 140).

29. Відповідно до пункту 4 статті 5 Суд розглянув обмеження доступу до матеріалів кримінального розслідування, що може вплинути на осіб, до яких застосоване досудове тримання під вартою під час надзвичайного стану. У справі *«Ахмет Хюсрев Алтан проти Туреччини» (Ahmet Hüsrev Altan v. Turkey)*, 2021, рішення про обмеження доступу до матеріалів розслідування ґрунтувалося на законодавчій постанові, яка набула чинності під час надзвичайного стану і, таким чином, становила захід, який є відступом від зобов'язань. Однак Суд зауважив, що, по-перше, обмеження здійснювалося на підставі наказу прокурора міста Стамбул у кримінальному розслідуванні стосовно підозрюваних членів організації «FETÖ/PDY», який був виданий до арешту заявника; по-друге, обмеження було знято після висунення обвинувального акту, коли надзвичайний стан все ще діяв. Відповідно, цей обмежувальний наказ не може розглядатися як належна реакція на надзвичайний стан; протилежне тлумачення суперечило б гарантіям, передбаченим статтею 5 Конвенції (§ 165).

30. У справі *«Айдін Сефа Акай проти Туреччини» (Aydin Sefa Akay v. Turkey)*, 2024, суддя, який працював у Міжнародному залишковому механізмі Організації Об'єднаних Націй для кримінальних трибуналів, незважаючи на свій дипломатичний імунітет, був заарештований і утримувався під вартою в очікуванні судового розгляду. Суд постановив, що цей захід не можна вважати суворо необхідним у зв'язку зі спробою державного перевороту 15 липня 2016 року, яка призвела до запровадження надзвичайного стану. Зокрема, Суд не був переконаний, що відмова національних судів оцінити дипломатичний імунітет заявника до моменту, коли суд першої інстанції виніс рішення по суті справи і визнав заявника винним, може розглядатися як суворо необхідний захід, якого вимагає гострота становища, а саме спроба державного перевороту 15 липня 2016 року, що призвела до введення надзвичайного стану (§ 130).

31. Посилаючись на рішення у справі *«Аль-Дулімі та Монтана Менеджмент Інк. проти Швейцарії» (Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland)* [ВП], 2016, § 146 – щодо режиму санкцій, встановленого Радою Безпеки Організації Об'єднаних Націй, – Суд постановив, що коли законодавча постанова про надзвичайний стан не містить чітких і ясних формулювань, що виключають можливість судового нагляду за заходами, вжитими для його виконання, його завжди слід розуміти як такий, що уповноважує суди держави-відповідача здійснювати достатній нагляд, аби уникнути будь-якого свавілля (*«Пішкін проти Туреччини» (Pişkin v. Turkey)*, 2020, § 153). Навіть в умовах надзвичайного стану це не відповідає б принципу верховенства права в демократичному суспільстві, якби держава могла без обмеження або контролю з боку Суду вилучати з-під юрисдикції судів цілий ряд цивільних позовів або надавати імунітет від цивільної відповідальності певним категоріям осіб (*там само*; посилаючись, *mutatis mutandis*, на рішення у справі *«Файєд проти Сполученого Королівства» (Fayed v. the United Kingdom)*, 1994, § 65). У справі *«Пішкін проти Туреччини» (Pişkin v. Turkey)*, 2020, Суд був готовий визнати, що запровадження спрощеної процедури негайного звільнення державних службовців або інших працівників державної служби, які явно брали участь у спробі військового перевороту 15 липня 2016 року, може бути виправданим у світлі дуже специфічних обставин надзвичайного стану (§ 125, де Суд посилався на висновок Венеціанської комісії щодо законодавчих постанов, прийнятих у цьому контексті). Однак, хоча законодавча постанова про запровадження спрощеної процедури не накладала жодних обмежень на судовий перегляд національними судами фактичних і правових підстав для таких звільнень, мотивування рішень, винесених у справі заявника – без жодних ознак поглибленого, ретельного вивчення його доводів – наводило на думку, що вони самі відмовилися здійснювати свою повну юрисдикцію у цьому питанні (§§ 150-152). За цих обставин Суд постановив, що повідомлення Туреччини про відступ від зобов'язань за статтею 15 Конвенції не може виправдати недотримання вимог справедливого судового розгляду (*там само*, § 153).

С. «...за умови, що такі заходи не суперечать іншим зобов'язанням [Високої Договірної Сторони] згідно з міжнародним правом»

32. У разі потреби Суд розгляне цей аспект пункту 1 статті 15 за власною ініціативою («*Лоулесс проти Ірландії*» (*Lawless v. Ireland*) (№ 3), 1961, § 40), навіть якщо єдина мета такого розгляду – відмітити, що він не знайшов жодної невідповідності між відступом від зобов'язань та іншими зобов'язаннями Держави згідно з міжнародним правом.

33. У справі «*Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства*» (*Brannigan and McBride v. the United Kingdom*), 1993, Суд розглянув подання заявників про те, що вимогою для правомірного відступу від зобов'язань за статтею 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (МПГПП)⁴ було його офіційне оголошення, і відсутність такого оголошення означала, що відступ Сполученого Королівства від зобов'язань не відповідав його зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Суд відхилив це подання. Він дійшов висновку, що до сфери його відповідальності не входить намагання авторитетно визначити значення терміну «офіційно оголошувати» у статті 4 МПГПП. Тим не менш, він повинен був дослідити, чи існувала будь-яка вагома підстава для подання заявників. Було встановлено, що заява Міністра внутрішніх справ перед Палатою громад про відступ від зобов'язань «цілком відповідає поняттю офіційного оголошення» (там само §§ 67-73).⁵

34. У справі «*Маршалл проти Сполученого Королівства*» (*Marshall v. the United Kingdom*) (ухв.), 2001, заявник посилався на зауваження Комітету з прав людини ООН про те, що надзвичайні запобіжні заходи в Північній Ірландії були «надмірними» і що слід передбачити відміну відступу від зобов'язань за статтею 4 МПГПП. Суд зазначив, що в цих посиланнях він не знайшов нічого, що давало б підстави вважати, що Уряд повинен вважатися таким, що порушує свої зобов'язання за МПГПП у зв'язку зі збереженням свого відступу від зобов'язань після 1995 року. Враховуючи це, заявник не міг стверджувати, що збереження дії відступу від зобов'язань було несумісним із зобов'язаннями органів влади згідно з міжнародним правом.

35. У справі «*Хассан проти Сполученого Королівства*» (*Hassan v. the United Kingdom*) [ВП], 2014, Суд повинен був вирішити, чи може Суд, за відсутності відступу від зобов'язань в контексті міжнародного конфлікту, все ж по-іншому тлумачити положення Конвенції відповідно до принципів міжнародного (гуманітарного) права. Суд відповів ствердно, визнаючи, що, хоча інтернування не було допустимою підставою для позбавлення волі відповідно до тексту статті 5, Договірна Сторона не була зобов'язана відступати від своїх зобов'язань за статтею 5 для забезпечення можливості інтернування військовополонених і цивільних осіб, які становлять загрозу для безпеки в контексті конфлікту, оскільки ця стаття може тлумачитися і застосовуватися відповідно до принципів міжнародного гуманітарного права, а саме (Третьої та Четвертої Женевської конвенції).

36. У справі «*Грузія проти Росії*» (*Georgia v. Russia*) (II) [ВП], 2021, яка також стосувалася міжнародного збройного конфлікту без відступу від положень Конвенції, Суд уточнив свою методологію (§ 95): щодо кожного аспекту справи та кожної статті Конвенції, яку, як стверджувалося, було порушено, він встановив, чи існував конфлікт між двома правовими

4. Відповідною частиною пункту 1 статті 4 МПГПП передбачено: «Під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується...»

5. Порівняйте з висновком Комісії у справі «*Кіпр проти Туреччини*» (*Cyprus v. Turkey*) (звіт Комісії від 10 липня 1976 р., § 527): «Стаття 15 встановлює вимогу певного формального і публічного акту відступу від зобов'язань, такого як оголошення воєнного або надзвичайного стану, і що у випадках, коли такий акт не був оголошений відповідною Високою Договірною Стороною, хоча не існувало обставин, які перешкождали б їй це зробити, стаття 15 застосовуватися не може».

режимами, сформованими положеннями Конвенції та нормами міжнародного гуманітарного права (МГП). Таким чином, Суд порівняв вимоги МГП з вимогами:

- статей 2, 3 і 8 Конвенції та статті 1 Першого протоколу щодо цивільних осіб, які були вбиті або зазнали жорстокого поводження, або чий будинки були підпалені чи розграбовані (§§ 194-199);
- статей 3 і 5 Конвенції, що стосуються поводження з цивільними особами та їх затримання (§§ 234-237);
- статті 3 Конвенції щодо поводження з військовополоненими (§§ 266-267);
- статті 2 Протоколу № 4 щодо свободи пересування переміщених осіб (§§ 290-291);
- статті 2 Першого протоколу щодо стверджуваного розграбування або руйнування державних шкіл і бібліотек (§§ 310-311);
- статті 2 Конвенції щодо зобов'язання проводити розслідування (§§ 323-325).

37. У справі *«Айдін Сефа Акай проти Туреччини» (Aydin Sefa Akay v. Turkey)*, 2024, Суд поширив застереження про «інші зобов'язання згідно з міжнародним правом» у значенні статті 15 на зобов'язання, що впливають з дипломатичного імунітету, в контексті тримання під вартою міжнародного судді під час досудового розслідування (§ 130) та обшуків його житла та особи (§ 144), що не могли бути виправдані цим положенням.

III. Пункт 2 статті 15: зобов'язання, відступ від яких не допускається

Пункт 2 статті 15 Конвенції

« 2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.»

38. Пункт 2 статті 15 захищає певні права від відступу від зобов'язань щодо їх забезпечення. Відповідно до тексту пункту 2 статті 15, ними є: стаття 2 (право на життя), крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій; стаття 3 (заборона катування та інших форм жорстокого поводження); § 1 статті 4 (заборона рабства і примусової праці) та стаття 7 (ніякого покарання без закону).

39. Три додаткових протоколи до Конвенції також містять положення, які забороняють відступ від деяких прав, що в них містяться. Це Протокол № 6 (про скасування смертної кари у мирний час і обмеження смертної кари під час війни), Протокол № 7 (лише принцип *ne bis in idem* (недопустимість притягнення особи до юридичної відповідальності двічі за одне й те саме правопорушення), відповідно до статті 4 цього протоколу) і Протокол № 13 (повне скасування смертної кари).⁶

40. Дія пункту 2 статті 15 (і відповідних положень про заборону відступу від зобов'язань у Протоколах № 6, 7 і 13) полягає в тому, що права, на які вони посилаються, продовжують

6. Стаття 3 Протоколу № 6, пункт 3 статті 4 Протоколу № 7 і стаття 2 Протоколу № 13.

застосовуватися в будь-який час війни або суспільної небезпеки, незалежно від будь-якого відступу від зобов'язань зі сторони Договірної Держави.

41. Що стосується статей 2 і 7 Конвенції, винятки, які вже містяться в цих правах, також продовжують застосовуватися.

42. Таким чином, в тому, що стосується статті 2, будь-яке позбавлення життя не вважається порушенням цієї статті, якщо воно є наслідком застосування сили, що не перевищує абсолютно необхідну за обставин, викладених в пункті 2 (а)-(с) статті 2 (для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання). Пункт 2 статті 15 додає ще один виняток – право на життя не вважається порушеним, якщо смерть настала внаслідок правомірних воєнних дій.

43. Аналогічно, в тому, що стосується статті 7, заборона покарання без закону підпадає під дію положень пункту 2 статті 7, а саме в тому, що стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями.

IV. Пункт 3 статті 15: вимоги щодо направлення повідомлення

Пункт 3 статті 15 Конвенції

«3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою».

44. Основна мета інформування Генерального секретаря полягає в тому, що відступ від зобов'язань стає публічним. Ще однією метою є те, що Конвенція становить систему колективного примусового виконання, і саме через Генерального секретаря інші Договірні Держави інформуються про відступ від зобов'язань: відповідно до Резолюції 56 (16) Комітету міністрів, будь-яку інформацію, передану Генеральному секретарю на виконання пункту 3 статті 15, він повинен в найкоротший можливий строк повідомляти іншим Договірним Державам (*«Греція проти Сполученого Королівства» (Greece v. the United Kingdom)*, 1958, § 158)

45. За відсутності офіційного і публічного повідомлення про відступ від зобов'язань, стаття 15 не застосовується до заходів, вжитих Державою-відповідачем (*«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)*, звіт Комісії від 4 жовтня 1983 р., §§ 66-68).

46. Вимога повідомляти Генерального секретаря про вжиті заходи і причини для такого вжиття, як правило, виконується шляхом написання листа і прикріплення копій правових документів, згідно з якими будуть запроваджуватися надзвичайні заходи, з поясненням їх мети (*«Лоулесс проти Ірландії» (Lawless v. Ireland) (№ 3)*, 1961, § 47). У разі ненадання копій щодо всіх відповідних заходів, вимога не буде виконана (*«Грецька справа»*, звіт Комісії, § 81(1) і (2)).

47. У справі *«Греція проти Сполученого Королівства» (Greece v. the United Kingdom)*, 1958, Комісія встановила, що з формулювання пункту 3 статті 15 було зрозуміло, що повідомлення не

обов'язково повинно надсилатись до запровадження відповідного заходу, але й що формулювання цього положення не містить вказівок ні щодо часу, в межах якого необхідно направити повідомлення, ні щодо обсягу інформації, яка повинна надаватися Генеральному секретарю. На думку Комісії, саме відповідна Держава повідомляє про такі заходи без будь-якої затримки, якої можна уникнути, разом з достатнім обсягом інформації про них, щоб інші Високі Договірні Сторони могли оцінити характер і ступінь відступу від зобов'язань, який ці заходи передбачають. У такому разі, тримісячний період між запровадженням заходів, що передбачають відступ від зобов'язань, і повідомленням про них був занадто тривалим і не може бути виправданий адміністративними затримками, пов'язаними із заявленою надзвичайною ситуацією. Те ж саме стосується повідомлення про певні заходи через чотири місяці після їх запровадження, яке мало місце у *«Грецькій справі»* (звіт Комісії, § 81(3)). На противагу цьому, Суд дійшов висновку, що направлення повідомлення через дванадцять днів після введення заходів було достатнім (*«Лоулесс проти Ірландії» (Lawless v. Ireland) (№ 3)*, 1961, § 47).

48. Суд володіє повноваженням розглядати за власною ініціативою, чи відповідає повідомлення зі сторони Держави формальним вимогам, передбаченим пунктом 3 статті 15, а саме – інформування Ради Європи про заходи, вжиті в порядку відступу від положень Конвенції та їхні підстави, навіть якщо це питання не порушувалося жодною зі сторін (*«Аксой проти Туреччини» (Aksoy v. Turkey)*, 1996, §§ 85-86; *«Доменжуд проти Франції» (Domenjoud v. France)*, 2024, §§ 147-148).

49. Суд визнав, що цю формальну вимогу було дотримано навіть тоді, коли в повідомленні про відступ від зобов'язань не було прямо зазначено, про які статті Конвенції йдеться, у випадках, коли сторони не висловили жодних заперечень з цього приводу (*«Мехмет Хасан Алтан проти Туреччини» (Mehmet Hasan Altan v. Turkey)*, 2018, § 89; *«Шахін Алпай проти Туреччини» (Şahin Alpay v. Turkey)*, 2018, § 73; *«Ахмет Хюсрев Алтан проти Туреччини» (Ahmet Hüsrev Altan v. Turkey)*, 2021, §§ 100-102; *«Доменжуд проти Франції» (Domenjoud v. France)*, 2024, § 151).

50. Суд також може з власної ініціативи порушити питання про обсяг *ratione temporis* або *ratione materiae* відступу від зобов'язань (*«Альпарслан Алтан проти Туреччини» (Alparslan Altan v. Turkey)*, 2019, § 74).

51. Суд також встановив, що пункт 3 статті 15 непрямо передбачає вимогу постійного перегляду потреби в надзвичайних заходах (*«Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства» (Brannigan ma McBride v. the United Kingdom)*, 1993, § 54).

52. Зрештою, після скасування відступу від зобов'язань (відповідно до останнього речення пункту 3 статті 15), у будь-якій справі щодо заходів, вжитих після скасування відступу від зобов'язань, Суд розглядає справу, виходячи з того, що відповідні статті Конвенції, щодо яких були подані скарги, застосовуються повною мірою. Однак, це не перешкоджає належному врахуванню вихідних обставин справи. Суд самостійно визначає значимість таких обставин і з'ясовує, чи відповідав досягнутий баланс застосовним положенням відповідної статті, враховуючи їх конкретне формулювання, а також загальний об'єкт і мету статті (*«Броган та інші проти Сполученого Королівства» (Brogan and Others v. the United Kingdom)*, 1988, § 48, щодо статті 5).

Перелік цитованих справ

Цитована в цьому Посібнику судова практика включає винесені Судом ухвали або рішення, а також рішення або доповіді Європейської комісії з прав людини (надалі – «Комісія»).

Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення по суті справи, що були винесені Палатою Суду. Аббревіатура «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду, а аббревіатура «[ВП]» на те, що справа розглядалася Великою палатою.

Рішення Палати, які не є остаточними у розумінні статті 44 Конвенції, позначені зірочкою у списку нижче. У § 2 Статті 44 Конвенції зазначено: «Рішення Палати стає остаточним: (а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати; або (б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої палати не було заявлено; або (с) якщо колегія Великої палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої палати згідно зі статтею 43». У випадках, коли запит про передачу приймається колегією Великої палати, рішення Палати не стає остаточним і, отже, не має юридичної сили; наступне рішення Великої палати стає остаточним.

Гіперпосилання на цитовані справи в електронній версії Керівництва ведуть до бази даних HUDOC (<<http://hudoc.echr.coe.int>>), яка забезпечує доступ до практики Суду (ухвал і рішень Великої палати, Палати і Комітету, комунікованих справ, консультативних висновків і правових оглядів з Інформаційного бюлетеня про судову практику) і Комісії (рішень і доповідей), а також резолюцій Комітету міністрів.

Суд виносить свої ухвали та рішення англійською та/або французькою мовою – двома офіційними мовами Суду. База даних HUDOC також містить переклади багатьох важливих справ на більш ніж тридцять неофіційних мов, а також посилання на близько сотню онлайн зібрань судової практики, підготовлених третіми сторонами.

—А—

- «*A. та інші проти Сполученого Королівства*» (*A. and Others v. the United Kingdom*) [ВП], № 3455/05, ЄСПЛ 2009
- «*Абдүлсамет Яман проти Туреччини*» (*Abdülsamet Yaman v. Turkey*), № 32446/96, 2 листопада 2004 року
- «*Айдін Сефа Акай проти Туреччини*» (*Aydın Sefa Akay v. Turkey*), № 59.17, 23 квітня 2024 року
- «*Акгюн проти Туреччини*» (*Akgün v. Turkey*), № 19699/18, 20 липня 2021 року
- «*Аксой проти Туреччини*» (*Aksoy v. Turkey*), 18 грудня 1996 року, Звіти про постанови та рішення 1996-VI
- «*Аль-Дулімі та Монтана Менеджмент Інк. проти Швейцарії*» (*Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland*) [ВП], № 5809/08, 21 червня 2016 року
- «*Альпарслан Алтан проти Туреччини*» (*Alparslan Altan v. Turkey*), № 12778/17, 16 квітня 2019 року
- «*Атілла Таш проти Туреччини*» (*Atila Taş v. Turkey*), № 72/17, 19 січня 2021 року
- «*Ахмет Хюсрев Алтан проти Туреччини*» (*Ahmet Hüsrev Altan v. Turkey*), № 13252/17, 13 квітня 2021 року

—Б—

- «*Барсегян проти Вірменії*» (*Barseghyan v. Armenia*), № 17804/09, 21 вересня 2021 року

«Баш проти Туреччини» (*Baş v. Turkey*), № 66448/17, 3 березня 2020 року
«Білен проти Туреччини» (*Bilen v. Turkey*), № 34482/97, 21 лютого 2006 року
«Бранніган і Макбрайд проти Сполученого Королівства» (*Brannigan ma McBride v. the United Kingdom*), 26 травня 1993 року, серія А № 258-В
«Броган та інші проти Сполученого Королівства» (*Brogan and Others v. the United Kingdom*), 29 листопада 1988 року, серія А № 145-В

—В—

«Ведат Шорлі проти Туреччини» (*Vedat Şorli v. Turkey*), № 42048/19, 19 жовтня 2021 року

—Г—

«Греція проти Сполученого Королівства» (*Greece v. the United Kingdom*), № 176/56, звіт Комісії від 26 вересня 1958 року
«Грузія проти Росії» (*Georgia v. Russia*) (II) [ВП], № 38263/08, 21 січня 2021 року

—Д—

«Данія, Норвегія, Швеція та Нідерланди проти Греції» (*Denmark, Norway, Sweden and the Netherlands v. Greece*) («Грецька справа»), № 3321/67 та 3 інші, звіт Комісії від 5 листопада 1969 року, Щорічник 12
«Дарескизб Лтд проти Вірменії» (*Dareskizb Ltd v. Armenia*), № 61737/08, 21 вересня 2021 року
«Демір та інші проти Туреччини» (*Demir and Others v. Turkey*), 23 вересня 1998 р., Звіти про постанови та рішення 1998-VI

—Е—

«Ельчі та інші проти Туреччини» (*Elçi and Others v. Turkey*), № 23145/93 та 25091/94, 13 листопада 2003 року

—Є—

«Єронович проти Латвії» (*Jeronovičs v. Latvia*), № 44898/10, 5 липня 2016 року

—І—

«Ірландія проти Сполученого Королівства» (*Ireland v. the United Kingdom*), 18 січня 1978 року, серія А № 25

—К—

«Кавала проти Туреччини» (*Kavala v. Turkey*), № 28749/18, 10 грудня 2019 року
«Кіпр проти Туреччини» (*Sürgüs v. Turkey*), № 6780/74 та 6950/75, звіт Комісії від 10 липня 1976 року

«Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*), № 8007/77, звіт Комісії від 6 жовтня 1983 року

—Л—

«Лоулесс проти Ірландії» (*Lawless v. Ireland*) (№ 3), 1 липня 1961 року, серія А № 3

—М—

«Маршал проти Сполученого Королівства» (*Marshall v. the United Kingdom*) (ухв.),
№ 41571/98, 10 липня 2001 року

«Мехмет Хасан Альтан проти Туреччини» (*Mehmet Hasan Altan v. Turkey*), № 13237/17, 20
березня 2018 року

«Мурат Аксой проти Туреччини» (*Murat Aksoy v. Turkey*), № 80/17, 13 квітня 2021 року

—Н—

«Нурай Шен проти Туреччини» (*Nuray Şen v. Turkey*), № 41478/98, 17 червня 2003 року

—П—

«Пішкін проти Туреччини» (*Pişkin проти Туреччини*), № 33399/18, 15 грудня 2020 року

—С—

«Сабунку та інші проти Туреччини» (*Sabuncu and Others v. Turkey*), № 23199/17, 10 листопада
2020 року

«Садак проти Туреччини» (*Sadak v. Turkey*), № 25142/94 та 27099/95, 8 квітня 2004 року

«Сакік та інші проти Туреччини» (*Sakik and Others v. Turkey*), 26 листопада 1997 року, Звіти про
постанови та рішення 1997-VII

—Т—

«Терхеш проти Румунії» (*Terheş v. Romania*) (ухв.), № 49933/20, 13 квітня 2021 року

—Ф—

«Файєд проти Сполученого Королівства» (*Fayed v. the United Kingdom*), 21 вересня 1994 року,
серія А № 294-В

—Х—

«Хассан проти Сполученого Королівства» (*Hassan v. the United Kingdom*) [ВП], № 29750/09,
ЄСПЛ 2014

«Хлебик проти України» (*Khlebig v. Ukraine*), № 2945/16, 25 липня 2017 року

—Ш—

«Шахін Алпай проти Туреччини» (Şahin Alpay v. Turkey), № 16538/17, 20 березня 2018 року

—Ю—

«Юрттас проти Туреччини» (Yurttas v. Turkey), № 25143/94 та 27098/95, 27 травня 2004 року